

PAULINA PI DE LA SERRA

Història d'Emma
i altres contes

Edicions del Núvol
Amics de les Arts i Joventuts Musicals de Terrassa

La primera edició d'aquesta obra fou publicada pels Amics de les Arts i Joventuts Musicals de Terrassa l'any 1982.

Núvol agraeix la complicitat de Maria Helena Feliu Pi de la Serra i de Mary Pi de la Serra en la recuperació d'aquests contes. També dona les gràcies a Marc Molins pel seu acompanyament.

Amb el suport de

Generalitat de Catalunya
**Departament
de Cultura**

Primera edició: maig de 2018

© Amics de les Arts i Joventuts Musicals de Terrassa, 2017

© Del pròleg: Marc Molins, 1982

© Del prefaci: Bernat Puigtobella, 2018

© De la il·lustració de coberta: Antoni Padrós

© D'aquesta edició: Núvol, el digital de cultura

Carrer Mallorca, 348. 08013 Barcelona

www.nuvol.com

Twitter: [@nuvol_com](https://twitter.com/nuvol_com)

Facebook: facebook.com/elnuvol

Maquetació: Mercè Roig

Correcció: Griselda Oliver, Francesc Ginabreda,

Mònica Rovira i Lucía Ramírez

Imprès a Prodigitalk

ISBN: 978-84-947479-7-7

Dipòsit legal: B 29814-2017

Són rigorosament prohibides, sense l'autorització escrita dels titulars del copyright, sota les sancions establertes en la llei, la reproducció total o parcial d'aquesta obra per qualsevol procediment, incloent-hi la reprografia i el tractament informàtic, i la distribució d'exemplars mitjançant lloguer o préstec públic.

Índex

<i>Vida secreta de Paulina Pi de la Serra,</i> per Bernat Puigtobella	5
<i>Potser ni cal dir-ho.</i> Pròleg a la primera edició per Marc Molins	33
Història d'Emma	37
«Ell»	47
El decapitat	59
El punt	85
Cronologia	91

VIDA SECRETA DE PAULINA PI DE LA SERRA

«Si és que cerques un retorn en els llavis dels vivents, contaré “com aquell que plora i diu” la teva increïble història».

PAULINA PI DE LA SERRA

«Més enllà del proverbi que diu ‘Pateix i sabràs’, jo atorgo al dolor uns poders que ultrapassen els d’èsser creacional i profit d’experiència. El sofriment explora els llòbrecs racons de la nostra consciència i fa que aflorin a la superfície una pila de qualitats ignorades o just intuïdes», escrivia Paulina Pi de la Serra l’any 1983 al pròleg del poemari *Somnis i vivències* de Josefina Vallhonrat. I hi afegia que el dolor és «com un saurí, dotat de qualitats reals, que endevinés en un terreny, suposat abrupte i àrid, una poderosa deu d’aigües gemades o un ignorat tresor de gemmes precioses». Aquestes, són paraules escrites per una dona d’edat provecta que ja ha destil·lat el sofriment d’una vida travessada de vicissituds i fracturada per la guerra.

D’aquesta vida ens n’han arribat poques traces escrites, però ens queda el testimoni d’aquells que la van conèixer i tractar, i d’uns quants que encara conserven la memòria oral de la seva simpatia i eloqüència, l’amenitat de la seva conversa i de les

seves locucions radiofòniques a Ràdio Terrassa, on tenia un programa diari titulat *A corre-cuita*. El pintor Marc Molins, el cineasta Toni Padrós i els escriptors Feliu Formosa, Marta Pessarrodona i Vicenç Villatoro reconeixen el mestratge de Paulina Pi de la Serra, i recorden les llargues tertúlies que mantenien al cafè d'Amics de les Arts.

El que aquells joves no sabien aleshores, i de fet no ho van saber fins després de la seva mort, és que Paulina Pi de la Serra tenia un secret molt ben guardat, que només s'ha revelat pòstumament. Reconstruir la vida d'aquesta autora, amb tota la seva complexitat i contradiccions, pot resultar fascinant i alhora pertorbador.

Paciències i besamans

Paulina Pi de la Serra va néixer el 21 de juliol de l'any 1906 al si d'una família catòlica i catalanista de Terrassa. Com ha escrit Vicenç Villatoro, en aquells temps «Terrassa era una ciutat bella, petita, familiar, abastable, envoltada de boscos i masos i nervada per una xarxa densa i eficaç de parentius i relacions». De petita, Paulina vivia en un casal del Raval de Montserrat, en un edifici contigu a l'Ajuntament que ja no existeix.

Era filla de Francesc Pi de la Serra i Mata de la Barata i Mary Joly i Amat. La mare era nascuda a Esmirna, Turquia, però era d'origen anglosaxó.

Quan la Paulina era petita, les nenes de la classe li deien *la turca*. El seu pare va néixer l'any 1870 en una família rural que havia tingut un extens, però aleshores ja molt minvat, patrimoni. Paulina va créixer en un entorn culte i il·lustrat. El seu pare va ser membre fundador del Gremi d'Artistes i va estar en contacte amb el poeta i músic Joan Llongueras i amb el pintor Joaquim Vancells. En les tertúlies que tenien lloc a casa seva també va viure de prop el compromís del seu pare amb el catalanisme polític, que la va portar més tard a afiliar-se a la Lliga Regionalista.

En un dels seus escrits, Paulina defineix el seu pare com un home «bondadós i autoritari: greu i molt reservat de les coses íntimes. Sabia establir una polida distància amb els que li interessaven poc, però era immensament tolerant amb llurs idees; fidel i constant en l'amistat. Una vasta cultura servida per una memòria prodigiosa el feien excel·lir en l'art de la conversa».

Paulina va viure en un entorn benestant i protegit. Els caps de setmana, els seus pares la portaven a passejar amb tartana pels masos veïns: Can Boada, Can Montllor, Ca n'Aurell o Can Palet, que eren propietat de parents o coneguts de la família. En una de les seves locucions radiofòniques, Paulina evoca aquella infantesa plàcida i dolça, «les llaminadures pròpies dels escolars quan podien arre-

plegar algun centimet: les barretes de pega dolça, la regalèssia, uns anissets minúsculs que s'anomenaven *terra de Sant Miquel*, els de comí, caramels de rosa i de menta i aquelles galetes que portaven el nom de *paciències* i representaven objectes del nostre món familiar: bestioles, plantes i ocells».

La família Pi de la Serra era també molt catòlica. Paulina evocava així la processó del mes de maig: «Em veig, noieta de pocs anys, en aquella festa que posava fi al mes de Maria i s'anomenava del *besamans* . Hi havia solemne funció d'església: recitació de pregàries finals d'aquella devoció tan arrelada, exposició del Santíssim, sermó glossant la diada, cants». De ben joveneta va ingressar com a interna al col·legi de monges de Jesús Maria de Sant Gervasi, on va fer el batxillerat.

Aquella Terrassa de principis de segle xx no era tampoc una bassa d'oli: ja es vivien les tensions entre obrers i industrials que esclatarien anys més tard, però res augurava el trasbals que anys després provocaria la Guerra Civil i que marcaria un abans i un després en la vida de tanta gent, també en la de Paulina Pi de la Serra.

El Rossinyol de la Lliga

«A divuit anys, jo era ingènuament pedant, suficient, cosa pròpia d'aquesta edat. No hi havia res que m'ofegués tant com que no se'm considerés

una dona feta i dreta quan sols era un esbós de majoritat. La política ja m'agradava. I si bé en aquells temps era inimaginable demanar el vot als 18 anys, em rebel·lava contra allò que jo considerava una injustícia, que de fet ho era: que les dones no tinguessin vot». I paradoxalment és justament a aquesta edat, amb només 18 anyets, que l'any 1925 Paulina es casa (o la casen) amb Carles Feliu Oller, un empresari de Barcelona que tenia una fàbrica de celluloide. Els nuvis se'n van anar a viure en un gran pis a la Rambla de Catalunya. Paulina va passar de ser una noia de casa bona de Terrassa a ser una senyora de Barcelona: «Sembla, però, que el senyor Feliu no tenia especials dots per als negocis i, per culpa d'un soci, l'empresa va fer fallida», explica Marta Pessarrodona a l'esplèndida semblança que li va dedicar al seu llibre *Donasses* (Destino, 2006). Feliu intenta rescabalar-se de la bancarrota posant una granja de gallines a Palau-Solità, però tampoc se'n surt i decideix emprendre nous negocis a Mèxic l'any 1932. Aquesta vegada Paulina ja no el va seguir, aconsellada per la prudència dels seus pares, i va tornar al redós familiar de Terrassa, a l'espera que el viatge emprenedor del seu marit li garantís una estabilitat a Amèrica.

És aleshores que Paulina s'incorpora a la secció femenina terrassenca de la Lliga, de la qual és

nomenada presidenta, i participa en actes del partit a Barcelona. En els mítings en què intervé, parla sovint de la funció de la dona, a la qual ella reserva un paper de suport als homes. «La dona no ha de voler envair el camp de les activitats purament reservades als homes», diu en un dels seus discursos l'any 1933. L'any 1934 es converteix en l'única dona al Consell de redacció del setmanari *Després*, editat pel Seminari d'Estudis Socials i Polítics de la Lliga.

El pintor Jacint Morera recorda l'eloqüència de Paulina Pi de la Serra, una dona amb un do de paraula extraordinari. L'artista terrassenc va ser testimoni d'un dels seus mítings en un aplec de les Joventuts de la Lliga Regionalista els primers anys de la República. «A l'acte culminant d'aquest aplec, Paulina Pi de la Serra hi pronuncià un dels seus vibrants parlaments. La seva silueta gentil, la seva veu aguda i ben timbrada i l'estil elegant del seu discurs li havien valgut aleshores el sobrenom de 'Rossinyol de la Lliga'. (...) La Paulina ha nascut amb el picarol a la gorja i ha anat cascavellejant tota la vida i públicament ha estat ovacionada per tots els públics», diu Morera, que valorava per damunt de tot el do de la seva conversa.

El retrobament amb el seu marit no es va arribar a produir mai, perquè l'any 1935 Carles Feliu Oller va morir atropellat per un camió a Mèxic

sense saber que un any abans la seva dona havia tingut una filla a Suïssa que portaria el seu cognom.

Maria Helena

La seva activitat política la posa en contacte amb els capitostos de la Lliga Regionalista. És per aquesta via que coneix Joan Estelrich, un dels màxims dirigents del partit i mà dreta de Francesc Cambó. La seva carrera política sembla fulgurant.

L'agost de 1934, l'Associació Internacional d'Associacions per la Societat de les Nacions li concedeix una beca per fer una estada de dos mesos a Ginebra. I el mes de setembre del mateix any és nomenada delegada de la Lliga a la desena assemblea anual del Congrés dels Grups Nacionals Europeus, celebrada a Berna. Ara sabem, però, que aquests viatges responen a la necessitat dramàtica d'allunyar-la de Catalunya per ocultar el seu embaràs, fruit de la seva relació amb Estelrich, que la protegeix i es protegeix a ell mateix perquè tots dos estan legalment casats amb les seves respectives parelles i no estan disposats a trencar (sobretot ell) el seu matrimoni.

El dia 21 de novembre del mateix any dona a llum una nena a Ginebra. Davant la impossibilitat de fer-se'n càrrec, tots dos decideixen de comú acord deixar-la acollida a una família catalana. Paulina aconsegueix assignar a aquesta filla el cog-

nom del seu marit, que no en sabrà mai res. Tal com consta a la partida de naixement, la nena es dirà Maria Helena Feliu Pi de la Serra i arribarà en tren, sent encara un bebè, a l'Estació de França de Barcelona un dia de 1935. Maria Helena és traslladada a casa d'una família d'acollida al barri de Gràcia, on creixerà en una llar modesta però molt ben atesa.

La relació de la Paulina amb la seva filla és intermitent però es manté al llarg dels anys. Maria Helena Feliu Pi de la Serra n'ha fet un relat personal a la novel·la *Pecat original* (Plataforma, 2013), un relat autobiogràfic commovedor de la seva relació amb Paulina. Maria Helena explica sense rancúnia com de ben petita, sent una criatura de quatre mesos, una infermera la va traslladar de Ginebra a Barcelona i la va deixar acollida amb una família de la qual Estelrich tenia bones referències. El pare, Joan Serra, era ebenista i havia treballat al Parlament de Catalunya. Durant anys, Paulina veu la filla com un vincle que la lliga a Estelrich, fins i tot faran algun viatge tots tres a Mallorca, però quan la passió del seu amant finalment es dissipi Paulina no es veurà en cor de fer pública una filla que hauria acabat enterbolint la seva reputació.

Aquell mateix any 1935 Carles Feliu mor a Mèxic d'un accident, i Paulina esdevé formalment ví-

dua. Entre els papers de la família s'ha conservat la nota de condol que li va enviar Francesc Cambó, que tampoc tenia coneixement de la relació entre el seu secretari i Paulina. El secretisme es mantindrà tota la vida, per bé que tant l'un com l'altra, a vegades junts però també per separat, aniran a veure la seva filla i en supervisaran de lluny l'educació. Estelrich li anirà passant una manutenció, però Francesc Pi de la Serra no tindrà mai coneixement d'aquesta néta, i de fet la seva existència no aflorarà públicament fins que es publiquin els dietaris de Joan Estelrich l'any 2012, vint anys després de la mort de Paulina Pi de la Serra.

El descobriment pòstum d'aquesta filla causa autèntic estupor entre aquells joves progressistes que l'havien tractada i que tenien Paulina per una dona lliure, cosmopolita i segura d'ella mateixa. Aquella ocultació no quadrava gens amb la imatge que s'havien format d'aquella «presència delicada i somrient», com la descriu Pessarrodona, aquella dona amable que no s'arronsava mai quan havia de dir el que pensava. Més enllà de la decepció que el cas pogués provocar, la figura de Paulina Pi de la Serra es fa més rica i complexa a partir d'aquest moment. Si bé per a alguns s'esquerda i s'empetiteix, aquesta revelació la converteix en un personatge més enigmàtic, marcat per unes contradiccions que són també les del seu temps.

Nit π. El gran seductor

Joan Estelrich és el gran seductor. Lector compulsiu de Kierkegaard, els seus *Dietaris* (Quaderns Crema, 2012) són en certa manera el testament d'un seductor que vol deixar apuntades les seves conquestes com a polític, emprenedor cultural i també com a amant.

«Sóc un home de mil projectes que en realitza un de tant en tant», escriu d'ell mateix en una entrada del seu diari. Home hiperactiu però dispers, hàbil però inconstant, entregat però infidel, podríem dir que Paulina Pi de la Serra va ser un dels seus projectes més plenament inacabats. Des del moment que el coneix a principis dels anys trenta, Paulina ja no estimarà cap altre home, però no aconseguirà retenir-lo ni tenir-ne l'exclusivitat, perquè ell no abandonarà mai del tot muller i fills i alternarà Paulina amb altres amors furtius.

Per a Estelrich, Paulina és l'esposa frustrada i secreta, probablement l'amor més gran i dilatat de la seva vida, però no l'únic. Al llarg dels seus dietaris, Estelrich s'hi refereix amb el criptònim de π , però aquest codi xifrat s'estén a altres dones: Elvira, Luisa o Carme, tenen totes el seu criptònim. La seva esposa, en canvi, és sempre Anita.

Al llarg dels dietaris de Joan Estelrich, especialment entre el període comprès entre 1935 i 1949, magníficament editats per Manuel Jorba,

podem seguir les traces d'aquesta relació, per força intermitent, en les anotacions que ell fa de les seves trobades eròtiques. «Els vuit dies passats a Ginebra comptaran entre els més asserenats, si no feliços, de la meua vida. No vaig arribar gens fatigat del viatge, al Victoria em reberen amb la joia de consuetud, vaig poder fer-hi una toalet completa, π m'hi esperava feliç, i amb π consagràrem la tarda a cercar pels voltants un lloc tranquil i a bon preu, lluny de sorpreses de fugitiu», escrivia Estelrich el mes d'agost de 1936. Uns dies abans, el 9 d'agost, també havien estat junts a Perpinyà. «Han portat a π una nova lletra del seu pare: diuen que no els ha passat res, però que ella per ara no torni a Catalunya. Tarda deliciosa d'amor i conversa. Oratge refrigerant».

L'esclat de la Guerra Civil, el 18 de juliol de 1936, els havia agafat a Roma, i havien viatjat a Perpinyà sense tenir notícies de la família. Mentre Paulina vivia aquest idil·li per terres italianes, el seu pare iniciava una llarga carta adreçada a la seva filla que amb els anys es convertiria en un llarg dietari: «Jo cada dia estic més pessimista i més nerviós. (...) És horrorós, no passa dia que no trobin cadàvers per les carreteres. Avui n'han trobat nou a les Fonts. L'altre dia van trobar prop de Castellbisbal el cadàver de l'Aymerich, aquell xicot casat amb la noia Verdós, la teva amiga. En fi, és una

cosa horrible» (*Epistolari a la meva filla Paulina 1936-39*. Fundació Torre del palau, 2017). Francesc Pi de la Serra veu com moren parents i coneguts en mans d'elements radicals i recomana a la seva filla que es quedi a l'estranger. Al llarg de tres anys escriu una llarga carta en què anota les angúnies del dia a dia, frisant perquè l'entrada dels Nacionals a Catalunya acabi amb les hostilitats. «Com que sent director de l'Acondicionament Terrasenc, en els tèrbols anys trenta, Francesc Pi de la Serra s'havia negat a acomiadar més d'un anarquista, com li aconsellava algun fabricant benpensant, no va córrer el perill mortal que van córrer d'altres», afirma Marta Pessarrodona a *Donasses*.

L'exili de Paulina és en aquest primer moment un idil·li: «Abans d'adormir-nos ens estrenyíem dolçament la mà. Ella llegia la vida de Claudius i Messalina per Graves, i jo regularment continuava el *Journal* de Stendhal o els periòdics que portava de Ginebra», escriu Estelrich a mitjan agost. Llegint els seus dietaris, aviat entenem que en aquesta relació clandestina, per la qual Paulina ja ha pagat un preu molt alt, és ell qui marca i domina el full de ruta. Uns dies després, quan amb prou feines s'ha complert un mes de la revolta militar, Estelrich decideix aprofitar una invitació del PEN Club de Buenos Aires per viatjar a l'Argentina. Conscient que seria massa exposat per ell anar-hi amb

Paulina, calcula molt els tempos a l'hora de comunicar el seu viatge a la seva amant: «L'única cosa que em dolia era separar-me de π ; no li vaig dir res fins tres dies abans, per no trencar la nostra confiada felicitat d'aquells dies». Abans de partir cap a l'Argentina, Estelrich explica al seu dietari que «l'agitació de la partida i la pena per aquest embull sentimental eren que jo, en els dos darrers dies, no tingués cap contacte sexual amb π . I me'n vaig anar sense la reconciliació dels cossos».

Estelrich viatja sense ella a l'Argentina i no pot evitar algun rampell de gelosia quan s'imagina el que pugui fer Paulina tota sola a Ginebra: «Em manca també la companyia de π . (...) A la nit sobretot em manca la seva darrera carícia de comiat, abans que em prengui la son. Em tortura també adesiara el que ella sola, és a dir, amb els amics de Ginebra, pugui fer. No acabo de confiar en ella. Estic cert que per res del món no em deixaria. Però és massa sensible a l'afalac; s'abadona fàcilment a la joia immediata; és terriblement agosarada, tant com egoista, i tot això facilita les desviacions».

A partir dels anys quaranta, les referències a Paulina al dietari es fan més escadusseres. El gener de 1940, Estelrich és a Madrid i escriu: «Esmorzat a la cambra amb π ; he tingut un atac de depressió irritable». En aquesta mateixa entrada fa un altre

apunt sobre Paulina i, pel to, sembla que parli més d'una protegida que d'una amant: «Obtingut per a π el visa francès per a tres mesos; l'he acompanyada a l'estació; se n'anava contenta i melangiosa, quin cor d'àngel!». En canvi, uns dies després apunta: «A la nit π està inexhaurible de tendresa. Quina joiosa confiança en mi! No es pot arribar ja més enllà en la possessió d'un ésser».

A principis dels anys quaranta Paulina es troba a París, en plena França ocupada pels alemanys. L'any 1942 la seva mare es posa greument malalta i, davant la imminència del desenllaç, decideix retornar temporalment a Terrassa per poder acompanyar-la en els últims moments. La sortida de la França ocupada no és fàcil. D'aquells moments angoixants surt anys més tard la narració més llarga d'aquest volum, «El decapitat», un relat fantàstic ancorat en circumstàncies autobiogràfiques. Els quatre contes que recuperem ara a la Biblioteca del Núvol es van publicar l'any 1982 per iniciativa dels Amics de les Arts, i amb el temps esdevindran el llegat més important de Paulina Pi de la Serra i també el motiu principal i suficient per reivindicar avui la seva figura més enllà de l'àmbit estrictament terrassenc.

És difícil de traçar l'activitat de Paulina a París. Sabem per una carta de Just Cabot a Maurici Torra que el novembre de 1943 l'operen de l'apèndix,

sembla que el mateix Gregorio Marañón. L'estudiós Manuel Jorba la situa en aquests anys participant en les activitats de l'Oficina de Propaganda finançada per Cambó durant la Guerra Civil, on mantenia contacte amb una colla d'exiliats, representants d'una burgesia catalana moderada, que havien fugit d'una Barcelona revolucionària en mans d'anarquistes i comunistes. Cabot, Torra Balari, Millàs-Raurell i d'altres es reunien cada dissabte per sopar en un restaurant tranquil de la rue Quentin Bauchart, prop de l'ambaixada espanyola.

Durant la dècada dels quaranta degué continuar al costat de Joan Estelrich, col·laborant en la segona etapa de la revista *Occident* i la preparació d'una exposició dedicada a Joan-Lluís Vives. Jorba ha detectat la cal·ligrafia de Paulina entre els papers d'Estelrich d'aquells anys i suposa que ella devia tornar a Terrassa el 1945, durant els anys més foscos de la postguerra, havent passat la Guerra Civil i la Segona Guerra Mundial a París.

Es conserven algunes cartes posteriors que Paulina va escriure a Estelrich. El gener de 1947, ella li escriu: «En realitat, t'estimo tant que no m'estranya gens que no hagi arribat a pair-ho; no conec ningú que estimi com jo, potser la majoria no arriben ni tan sols a estimar, i confonen els sentiments amb les sensacions». En aquesta mateixa carta, les mostres d'adoració envers Estelrich

són tan desmesurades que només s'expliquen des del deliri de l'enamorament: «Temo molt l'any 1947; en realitat què pot portar-me? Alguna que altra arruga, un escreix de cabells blancs, i, en canvi, se'n pot endur algun ésser estimat, o robar-me lo poc que de tu em queda, deixant de banda els estralls que es poden produir al món i que també poden afectar-nos. Tampoc m'agrada perquè és un any menys per tu i, al no ser etern, et voldria almenys estàtic; m'aconsolo pensant que no veuré la fi dels teus dies, tant els somnio dilatats i esplèndids». De fet, Estelrich moriria a París l'any 1958, una dècada més tard d'aquesta carta, havent ja liquidat la relació amb Paulina Pi de la Serra, que el sobreviuria més de 30 anys. Aquesta carta de 1947, escrita durant un dels llargs períodes de separació i enyorament, il·lustra la dependència sentimental envers un home que anava sobrat d'estímul i relacions. Paulina se'n acomiada així: «Torna aviat, digu'm quan i pensa en mi, encara que sigui l'instants fugisser d'un sospir, o el minut d'una recança».

Les referències a Paulina es fan més intermitents als dietaris de Joan Estelrich, que s'estenen fins al 1949. Fins aquell any trobem consignades diverses trobades eròtiques amb ella. Aquest mateix any mor Francesc Pi de la Serra i Paulina promet al seu pare de deixar enrere París i quedar-se a la seva ciutat natal.

Femineïtat i feminisme

L'any 1950 Paulina imparteix una conferència titulada 'Esquema d'un assaig sobre la femineïtat'. La pronuncia en un entorn particular, a Barcelona, en una de les sessions culturals celebrades a casa de Josep Iglésies el dia de Sant Jordi. Manuel Jorba suposa que Paulina accedeix a aquest cenacle gràcies a l'amistat de Carles Riba. Aquesta ponència recupera idees ja esbossades en conferències impartides en cercles femenins els anys 30, però ara Paulina parla amb vint anys més d'experiència a les espatlles. Cal dir que, en aquest punt, l'adoració per Estelrich encara es manté intacta, ja que li dedica la conferència amb aquestes paraules: «Aquesta dissertació s'ofrena a Joan Estelrich, capdavanter del pensament a Catalunya, creador de l'humanisme modern en la nostra terra, assagista universal, mestre de les lletres». En aquesta xerrada recull reflexions que «no abriguen cap pretensió dogmàtica, tampoc afanys de proselitisme». Paulina avisa que les exposa «amb més ganes que siguin discutides que acceptades».

Fa un any que Simone de Beauvoir ha publicat *Le Deuxième Sexe*. Paulina defensa la femineïtat i la contraposa al feminisme. Així, la vertadera posició femenina d'una dona consisteix a «acceptar el seu destí i fins i tot de sentir-ne la glòria sense necessitat de col·locar-se en cap pla superior

o inferior, sigui la que sigui l'escala en què vulgui realitzar-se».

Paulina busca un punt equidistant entre «les feministes militants que, si les deixaves fer, restablirien el patriarcat» i «les senyores Pones, que, a desgrat del nylon inromplible, voldrien limitar totes les seves companyes a la tasca de sargir mitges i mitjons». Paulina centra la seva defensa de la dona en el concepte de femineïtat, que defineix com un do de la natura que, tanmateix, «pot cultivar-se com es cultiven la bellesa i el talent, l'eloqüència i la memòria». I afegeix que «la primera etapa de la cursa per l'assoliment d'aquest fluid magnífic radica en la superació d'un complex d'enveja» envers l'home. Paulina considera que la primera equivocació de les feministes va ser prescindir de l'arma de la femineïtat. «El desig d'emulació masculina es tradueix (...) en delicioses puerilitats», com ara posar-se pantalons amb «el desig inconscient d'arrabassar al contrincant fins i tot la seva indumentària». Segons Pi de la Serra, la dona ha de posar la seva femineïtat «al servei del destí traçat per la naturalesa, que és el d'acceptar el rol de companya i col·laboradora de l'home i de plegar-se a una dolça servitud amorosa». Paulina aprofundeix en aquesta sol·licitud amorosa de la dona en un paràgraf que, si el llegim tenint en compte la seva circumstància personal, fa estremir: «La primera qualitat,

doncs, de la feminitat serà sempre aquest poder afectiu que neix de l'essència mateixa de l'ànima femenina, per permetre-li d'acomplir d'una manera digna la funció maternal. I que una dona digna d'ésser-ho aplicarà, si la calitat de mare li manca, al marit, a l'enamorat, a la pàtria, o al pròxim, com primer imperatiu categòric de la seva natura, que és la d'estimar».

La resta de la xerrada fa mal de llegir, sobretot quan al final Paulina s'esplaia fent tota una disquisició plena de referents històrics per demostrar la incapacitat de la dona per ser genial. Curiosament, un mes abans de pronunciar aquesta conferència, Estelrich li diu per carta: «El dia que t'hauràs espolsat les fòbies que sents a priori contra les dones que escriuen, t'hauràs fet un bé a tu mateixa».

La Penya dels Ximpls

Foren les llargues converses amb el pare, durant la seva malaltia, les que la reconciliaren amb la ciutat. Fins aleshores, Paulina «no estimava gaire Terrassa, de la qual veia més els defectes que les qualitats», explica el pintor Jacint Morera. Amb els anys, amigues com Marta Pessarrodona li reconeixen «un fervor terrassenc crític». La mateixa Paulina descriurà anys més tard la sol·licitud del seu pare amb aquestes paraules: «He tingut sempre present aquell prec que no implicava cap prometença: quan jo si-

gui mort no te'n vagis lluny; roman aquí, al teu terrer natal i procura servir i estimar la Ciutat, tal com jo l'he servida i estimada».

A partir dels anys cinquanta, Paulina participa de la vida cultural de la ciutat de moltes maneres. Com recorda Marta Pessarrodona, va ser «durant molts anys l'única presència femenina habitual i capdavantera de la «Penya dels Ximplers», com es coneixia el grup de socis dels Amics de les Arts. A la nit, aquells «ximplers» podien cantar des de *l'Ofici de difunts* fins a la *Internacional*». El pintor Marc Molins encara recorda l'oasi de llibertat que representava els Amics de les Arts d'aquells anys. «Era un lloc on la gent podia parlar lliurement. De la Penya dels Ximplers en formaven part el pintor Jacint Morera, que l'any 1949 va pintar una Santa Cena amb tots els membres de la colla, l'impressor Joan Morral, que era un dels ambaixadors de Terrassa a Barcelona, el vell Girona, que cantava la Internacional en rus i Màrius Samarra, entre d'altres. Antònia Boada, coneguda amb el sobrenom de *la tieta*, regentava el bar i si alguna vegada hi entrava la policia solia penjar a l'entrada una litografia d'uns moros a la costa, un avís per als que anaven entrant perquè estiguessin callats. «La tieta tenia molta mà esquerra i sabia protegir els clients», explica Molins. «Un dia s'hi va presentar una senyora i li va preguntar a quina hora

havia marxat el seu marit la nit abans. Era una pregunta molt compromesa, ja que hauria pogut fer quedar malament l'home tant si responia que havia marxat d'hora com tard. La tieta va tenir reflexos i li va donar una resposta salomònica: 'Sí, ahir el teu marit va marxar com sempre entre dos i tres quarts, però no et sabia dir quina hora era'.

D'una d'aquelles tertúlies celebrades a hores petites surt el conte que obre aquest volum, «Història d'Emma». La narració ens trasllada a una nit d'estiu dels anys cinquanta, amb la ciutat buida, la gent escampada per les pletes de l'estiueig. Després d'una partida de cartes, l'amic Nin, sobrenom de Martí Porros, proposa de fer un conyac al balcó dels Amics de les Arts i li explica la història d'Emma, la seva difunta esposa. Aquella mateixa nit, arribant a casa, Paulina es posa a escriure i reconstrueix amb gran naturalitat el discurs d'un vidu que rememora el gran amor de la seva vida amb una devoció que va més enllà de la mort. Els vincles entre els vius i els morts són una constant d'aquest llibre. Uns i altres comparteixen una dimensió ultraterrenal que es converteix sovint en un espai de negociació, en què al final la partida es juga a tot o res. A 'Història d'Emma', Nin salta la paret del cementiri per retrobar-se amb la seva dona. Helena, la protagonista del conte 'Ell', viu una vida i un traspàs sobrenaturals. I Guedel,

la protagonista de la narració més torbadora d'aquest recull, «El decapitat», consulta totes les decisions que ha de prendre amb el fantasma del seu difunt marit amb una fidelitat que acabarà sent malaltissa.

Al llarg d'aquesta dècada grisa dels anys cinquanta, Paulina és la representant d'algunes editorials barcelonines i introdueix els llibres de la Bernat Metge i de l'editorial Selecta a moltes llars terrassenques. En aquests anys va començar a impartir classes a Barcelona, al Centre d'Influència Catòlica Femenina (CICF) de la mà de Jaume Vicens Vives, que valorava els seus coneixements de política internacional. Com explicava Joan Triadú, «l'assignatura que li havia estat atribuïda li servia per a parlar gairebé de tot. I dic gairebé perquè hi havia temes que era temerari tocar-los, sobretot en termes directes. Les seves tàctiques elusives assolien categoria de prodigi verbal. Pensem que érem als primers anys del decenni del 1950 al 1960 i que la 'matèria' de l'exercici docent de la Paulina eren les actualitats, o sigui tot allò de què la premsa i la ràdio no podien parlar sinó seguint les consignes oficials. Per tant, més que informar, quant a l'actualitat, calia a tot estirar, mirar de 'desinformar', per tal de poder donar alguna informació solvent i de bon criteri. (...) Així la Paulina enfilava la qüestió proposada i se n'allunyava habi-

lidosament per a dir-hi la seva, l'exclusivament seva, i donar-ne una versió singular, irònica i tendra». Segons Pessarrodona, la fotògrafa Colita, deixeblla de Paulina Pi de la Serra al CICEF, «encara ara li està agraïda perquè li va ensenyar a llegir bé els diaris, que no és poc».

El Grup de Terrassa

Als anys seixanta, Paulina Pi de la Serra es converteix de manera espontània en mentora d'una colla d'artistes locals que Joan Perucho va batejar amb el nom de Grup de Terrassa, potser per analogia amb la Colla de Sabadell. El grupet, format per Marta Pessarrodona, Marc Molins, Antoni Padrós, Anna Alavedra i Joan Carles Cabezas, «va ser localment odiat, com solen ser-ho aquesta mena d'associacions (...) que no segueixen camins fressats. Cal dir que, en una ciutat tradicionalment de castes, el grup era transversal pel que feia a la classe social dels seus components. I la Paulina no tenia cap inconvenient a patrocinar-lo, el grup, l'esclat públic del qual va ser el 1965, amb una exposició de pintures als Amics de les Arts», explica Pessarrodona a *Donasses*.

«La Paulina era una conversadora intel·ligent, culta, ocurrent, que sabia prou bé que nosaltres no érem ni de lluny de la Lliga!», escriu Pessarrodona. «Ella, a l'hivern, amb un abric d'astracan

(...) es reunia amb nosaltres, (ressacosos tots) a Amics de les Arts a l'hora de l'aperitiu dominical. Ella sortia de missa, nosaltres no. Tots plegats, però, li devíem molt a la Paulina». «També celebràvem sessions plenàries a casa la Marta Pessarrodona els dissabtes a la nit», recorda Molins. «I alguna vegada Paulina hi havia coincidit amb Gabriel Ferrater, amb qui compartia un interès per la cultura francesa. Es queien molt bé i Ferrater sempre va mostrar un gran respecte per la Paulina.

El cineasta Antoni Padrós recorda l'impacte que li va produir Paulina Pi de la Serra el dia que la va conèixer. «Era dissabte de Festa Major, jo devia tenir 21 o 22 anys. Vaig entrar als Amics de les Arts i vaig veure una dama que reposava amb certa desídia però elegant equilibri el seu braç sobre el taulell, amb una cigarreta a la mà. Portava els cabells recollits a la nuca i el coll nu deixava entreveure una esquena gloriosa. Duia un vestit estampat de colors ocres, que feia joc amb els seus cabells daurats». Padrós li va fer un retrat magnífic, amb un posat elegant i un rerefons neoclàssic. Al peu de la il·lustració hi ha una divisa que diu: «Per la vostra giovinezza e la mia libertà». L'origen d'aquesta frase es remunta al París dels anys de la Segona Guerra Mundial. Un dia Paulina sopava amb tot d'italians, que es van posar a cantar 'Giovinezza', l'himne del partit feixista de Mus-

solini. I quan ella havia de brindar, es va aixecar i els va dir aquesta frase contundent: «Per la vostra joventut i la meva llibertat». Tota una declaració de principis. «La Paulina ens fascinava amb els seves històries, viscudes o no», explica Padrós. «Quan li insistíem perquè comencés a escriure les seves memòries, ella amb un mig somriure, però impertèrrita, sempre contestava: ‘Hauria de dir moltes mentides’».

S’entén que Paulina tingués un ascendent sobre aquest joves, que havien nascut després de la guerra i s’havien educat en plena dictadura franquista. Per a ells, era una dona culta i oberta, que havia llegit i viatjat fora d’Espanya i, per tant, havia tastat la llibertat durant la llarga dècada que havia passat a Ginebra i a París. Havia estat políticament activa durant els anys trenta i era un tros de memòria viva de la Catalunya republicana anterior al Levantamiento del 1936. «Estimo els joves, ja ho sabeu. M’agrada parlar-hi, discutir-hi, em trobo molt bé entre ells, agraeixo la seva companyia i no trobo pas com d’altres persones de la meua edat que llur llenguatge sigui inintel·ligible. De diferent sí que n’és, però també ho era el meu quan tenia llur edat», deia Paulina en una de les seves celebrades locucions radiofòniques dels anys setanta i vuitanta recollides al volum *A corre-cuita* (1983).

El pintor Marc Molins, membre del Grup de Terrassa, va ser un dels principals instigadors de la publicació del títol *Quatre narracions*, que ara recuperem a la Biblioteca del Núvol amb el títol *Història d'Emma*. Com ja va escriure al pròleg a la primera edició, que també podeu llegir després d'aquest prefaci, l'origen d'aquests contes «és sempre la narració oral, i no ens n'hem d'estranyar ja que el terreny literari de la Paulina és la conversa, on guanya totes les guerres sense que li calgui renunciar a cap batalla».

Com ha dit Vicenç Villatoro, «per a tota una sèrie de gent de Terrassa, la Paulina era la supervivent d'un món millor que havia desaparegut, que era el món d'abans de la guerra, el món del catalanisme il·lustrat. I quan ella t'explicava coses sobre París, sobre Cambó, sobre Josep Pla (sobre Estelrich no n'explicava gaires) ens estava transportant a un món més culte, més cosmopolita, amb un sentit de país molt fort. I això ho feia fonamentalment parlant. I sempre li demanàvem que escrivís també. I ho va fer poc, però el poc que va fer condensa aquest esperit. Són coses molt precises, molt ben fetes. No molt grans, però sempre molt ben acabades i que trasllueixen un món més endreçat, que en la Terrassa dels anys cinquanta, seixanta i fins i tot setanta era una referència i fins i tot també una esperança».

«Sóc partidària de la pau civil i el perdó generós. (...) No sé per què no procurem inclinar-nos a la serenitat, al seny i no pas a la rauxa, quan sabem per experiència com ens han costat els nostres arrauxaments», declarava Paulina Pi de la Serra en una de les seves locucions radiofòniques. Civilitat i perdó, vet aquí la vigència i la urgència del llegat de Paulina Pi de la Serra.

BERNAT PUIGTOBELLA
Març del 2018

CRONOLOGIA

1906. Neix a Terrassa el dia 21 de juliol, filla de Francesc Pi de la Serra i Mary Joly i Amat. Passa la infantesa al casal familiar del Raval de Terrassa.
1918. Ingressa com a interna al col·legi de monges de Jesús Maria de Sant Gervasi, on fa el Batxillerat. No hi ha constància que cursés estudis universitaris a la UB.
1925. Amb només divuit anys es casa amb Carles Feliu Oller, empresari de Barcelona que tenia una fàbrica de cel·luloide.
1927. Es funda Amics de les Arts de Terrassa, i Francesc Pi de la Serra n'és membre fundador.
1932. El seu marit es trasllada a viure a Mèxic per motius laborals. El matrimoni no va tenir fills.
1933. És nomenada presidenta de la secció femenina de la delegació terrassenca de la Lliga. En l'ambient de la Lliga, coneix Joan Estelrich, secretari de Francesc Cambó i un dels màxims dirigents de la Lliga. En una conferència impartida al Casal de Sants - Les Corts el gener d'aquest any, Paulina declara: «Una dona ben catalanista sap que val més col·laborar que imposar-se». El mes d'abril pronuncia la conferència «La dona i l'ideari de La Lliga» a L'Hospitalet de Llobregat declara: «La dona no ha de voler envair el camp de les activitats purament reservades als homes».
1934. En un article a la revista *Clarisme*, Mercè Rodoreda defineix irònicament Paulina Pi de la Serra com la Marlene Dietrich de La Lliga.

Esdevé l'única dona al Consell de redacció del setmanari *Després*, editat pel Seminari d'Estudis Socials i Polítics de la Lliga.

Agost. L'Associació Internacional d'Associacions per la Societat de les Nacions li concedeix una beca per fer una estada de dos mesos a Ginebra.

Setembre. És nomenada delegada de la Lliga a la desena assemblea anual del Congrés dels Grups Nacionals Europeus, celebrada a Berna.

El dia 21 de novembre neix la seva filla Maria Helena, fruit de la relació amb Joan Estelrich.

1935. Paulina i Joan Estelrich decideixen deixar Maria Helena acollida a una família de Gràcia. L'existència d'aquesta filla mai serà comunicada a la seva família terrassenca.

1935. Mor el seu marit, Carles Feliu i Oller, d'un accident de cotxe a Mèxic.

1936. El 26 de juny marxa de Terrassa cap a Ginebra per assistir a un dels cursos d'estiu de la Societat de les Nacions.

El 17 de juliol esclata la Guerra Civil espanyola. L'endemà Paulina Pi de la Serra arriba a Roma, i poc després es trasllada a Perpinyà, però la seva família li aconsella de no tornar a Terrassa.

1937. Arriba a París, provinent de Ginebra. Hi passarà uns anys treballant com a traductora, professora de castellà i secretària de les oficines de Cambó a París, on participa en les activitats de l'Oficina de Propaganda finançada per Cambó.

1942. Mor la seva mare. Neix el seu nebot, el cantautor Quico Pi de la Serra.

1945. Torna a Terrassa després d'una dècada a l'estranger per fer costat al seu pare, molt malalt.

1946. Paulina comença a participar activament a la vida

- dels Amics de les Arts. Forma part de l'anomenada Colla dels Ximpls, una tertúlia d'homes que acabava de matinada.
1949. Mor el seu pare. Paulina atén als precés del seu progenitor perquè es quedi a viure a Terrassa. S'instal·la a casa del seu germà Jordi.
1950. El dia de Sant Jordi llegeix la conferència «Esquema d'un assaig sobre la femineïtat», en què oposa el feminisme a la femineïtat. Ho fa en una de les sessions culturals celebrades a casa de Josep Iglésies. La dedica a Joan Estlerich, que un mes abans li ha escrit en una carta: «El dia que t'hauràs espolsat les fòbies que sents a priori contra les dones que escriuen, t'hauràs fet un bé a tu mateixa».
1954. El curs 54-55 comença a impartir cursos i conferències al CICF (Centre d'Influència Catòlica Femenina). Anys 50. Durant els anys cinquanta s'integra a la vida cultural de Terrassa. Forma part de La penya dels ximpls dels Amics de les Arts. Durant aquesta època també es dedica a la venda de llibres de l'Editorial Dalmau i Jover o dels clàssics de la Fundació Bernat Metge. Es relaciona i fa amistat amb escriptors com Carles Riba o Salvador Espriu, que la qualifica com 'un dels autèntics valors de la nostra nació'.
1958. Joan Estelrich mor a París.
1960. Durant la dècada dels seixanta, ven volums de la Col·lecció Bernat Metge i edicions limitades de bibliòfil. Fa classes de francès, primer particulars i després a l'escola FIAC. Aquest mateix any es dissol la Colla dels Ximpls dels Amics de les Arts.
1962. S'inaugura la filial del CICF a Terrassa i Paulina hi imparteix cursos a partir del 1963. La seva col·laboració al CIC s'estén al llarg de 22 anys, entre el 1954 i el 1976.

- 1963. Paulina impulsa la constitució d'un centre de la UNESCO a Terrassa.
- 1964. Esdevé la mentora del col·lectiu d'artistes i literats joves que més tard seria conegut com el Grup de Terrassa, i així es converteix en un referent intel·lectual per gent com Antoni Padrós, Marta Pessarrodona, Marc Molins o Anna Alavedra.
- 1967. Es crea la delegació d'Òmnium Cultural a Terrassa. Paulina forma part de la direcció d'aquesta delegació des del primer dia.
- 1970. A la dècada dels setanta, comença a col·laborar a Ràdio Terrassa. Primer al programa 'L'elegància del llenguatge' i després a la secció 'A corre-cuita'.
- 1978. S'incorpora a l'emissora Cadena Catalana, tot compaginant-ho amb les seves col·laboracions a Ràdio Terrassa, que no va abandonar mai.
- 1978. Publica *L'ambient cultural a Terrassa 1877-1977*, on fa la crònica d'un segle de vida cultural a la ciutat.
- 1981. L'Agrupació de Corresponsals de Premsa, Ràdio i Televisió li otorga el *premi Quixot* per la seva feina als mitjans de comunicació.
- 1982. Amics de les Arts i Joventuts Musicals de Terrassa li publica *Quatre narracions*, que reeditem aquí amb el títol 'Història d'Emma i altres contes'.
- 1983. Publica el volum a *Corre-cuita*, que recull una tria de les seves intervencions radiofòniques emeses entre el 1973 i el 1982.
- 1983. Rep la medalla d'argent de la ciutat.
- 1991. Mor a Terrassa el dia 22 de març als vuitanta-quatre anys.